

Marcin Krause

ORCID: 0000-0002-9934-1539

marcin.krause@polsl.pl

Politechnika Śląska

Wydział Górnictwa, Inżynierii

Bezpieczeństwa i Automatyki Przemysłowej

Kontakt młodzieży z patotreściami w cyberprzestrzeni – wybrane wyniki badań

Daria Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa
informacyjnego młodzieży w kontekście patotreści
zamieszczanych w cyberprzestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu w Siedlcach, Siedlce 2023, ss. 400

DOI: 10.34739/doc.2024.21.22

Daria Krzewniak jest nauczycielem akademickim na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu w Siedlcach. Jej zainteresowania naukowo-badawcze i dydaktyczne skupiają się wokół szeroko pojętej problematyki bezpieczeństwa i zagrożeń. Deklaruje ona w systemie informatycznym wspomagającym system szkolnictwa wyższego i nauki (POL-on/RAD-on) dziedzinę nauk społecznych i dyscyplinę nauki o bezpieczeństwie. Recenzowana pozycja jest pewnego rodzaju podsumowaniem badań w zakresie kultury bezpieczeństwa informacyjnego oraz patotreści, którą poprzedziły inne publikacje¹. Warto podkreślić, że to już drugie samodzielne wydawnictwo zwarte od czasu debiutu w 2017 r.² Autorka była też już redaktorką dwóch innych publikacji³.

¹ D. Krzewniak, *Patotreści zamieszczane w Internecie a kultura bezpieczeństwa użytkowników*, [w:] *Naukowa analiza wybranych problemów społecznych*, red. K. Kalbarczyk, K. Strzątek, Lublin 2020, s. 43-54; D. Krzewniak, *Selected elements of the internet users' information security culture*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, nr 2, s. 121-140.

² D. Krzewniak, *Bezpieczeństwo osób z niepełnosprawnością*, Siedlce 2017.

³ *Wybrane teoretyczne i praktyczne problemy w naukach o bezpieczeństwie*, red. A. Filipek, D. Krzewniak, Siedlce 2019; *Bezpieczeństwo oraz kultura bezpieczeństwa podmiotów fizycznych i prawnych. Tom 1*, red. D. Krzewniak, Siedlce 2022.

Monografia autorska⁴ obejmuje 7 rozdziałów merytorycznych (oprócz wstępu, zakończenia, bibliografii, spisu grafiki i wykazu załączników), podzielonych na część teoretyczną i część empiryczną, każdy z rozdziałów zakończono podsumowaniem. Część I przedstawia wybrane podstawy teoretyczne w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego, patotreści w cyberprzestrzeni i kultury bezpieczeństwa informacyjnego, w tym: informacja i bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku (rozdział 1), uwarunkowania bezpieczeństwa informacyjnego (rozdział 2), patotreści jako przejaw zagrożeń bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni (rozdział 3), kultura bezpieczeństwa informacyjnego w ujęciu teoretycznym (rozdział 4). Część II zawiera wybrane wyniki badań w zakresie kultury bezpieczeństwa informacyjnego w aspekcie kontaktu młodzieży z patotreściami w cyberprzestrzeni, w tym: patotreści zamieszczane w cyberprzestrzeni w świadomości respondentów (rozdział 5), patotreści zamieszczane w cyberprzestrzeni a funkcjonowanie młodych ludzi w wymiarach emocjonalnym, poznawczym i behawioralnym (rozdział 6), poziom i charakter kultury bezpieczeństwa informacyjnego młodzieży w odniesieniu do patotreści zamieszczanych w cyberprzestrzeni (rozdział 7). Podsumowanie opisu w ujęciu ilościowym: liczba stron (400, w tym 4 strony „puste”), bibliografia (187 pozycji, w tym: 81 pozycji zwartych, 80 artykułów i rozdziałów w opracowaniach zbiorowych), rysunki (7), tabele (5), wykresy (125). Wyniki badań opisano w części II w treści rozdziałów 5-7 (str. 163-341, w tym 122 wykresy i tabela).

Badania własne zrealizowano w ramach konkursu Miniatura 3, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (ID: 457140; nr rej.: 2019/03/X/HS5/02156). Część empiryczną przeprowadzono w okresie od grudnia 2020 r. do maja 2021 r. Respondentami byli: 500 uczniów, 500 rodziców i 18 nauczycieli-wychowawców z 5 szkół podstawowych (wybrane gminy województwa mazowieckiego, w tym głównie Siedlce). Wykorzystano w pracy trzy metody badań (sondażu diagnostycznego, analizy i syntezy) oraz trzy kwestionariusze ankiety (dla uczniów, rodziców i nauczycieli-wychowawców). W części empirycznej przedstawiono rozkład częstości zagadnień poruszonych w kwestionariuszach ankiet. Zaprezentowano także wyniki testu niezależności chi-kwadrat Pearsona (test korelacji). Analizy statystyczne wykonano w programie SPSS (statystyczna analiza danych). Aby pokazać róż-

⁴ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa informacyjnego młodzieży w kontekście patotreści zamieszczanych w cyberprzestrzeni*, Siedlce 2023.

nicowanie wyników dla trzech grup respondentów, część odpowiedzi uczniów została zestawiona z odpowiedziami uzyskanymi od ich rodziców oraz nauczycieli-wychowawców⁵.

Zgodnie z art. 5 Konstytucji RP⁶ Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli. Według art. 54.1 Konstytucji RP⁷ każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. Coraz częściej można spotkać się z pytaniem, co jest ważniejsze: wolność czy bezpieczeństwo? Problematyka związków i zależności pomiędzy jakością praw oraz wolności a poziomem bezpieczeństwa była dostrzegana i podejmowana przez wielu myślicieli, od Hobbesa przez Fromma aż po współczesnych badaczy⁸, np. monografia współautorska *Pomiędzy wolnością a bezpieczeństwem*, w której zaprezentowano refleksje 8 humanistów i rozważania 12 inżynierów⁹. Niektórzy uczeni opowiadali się za podejmowaniem działań, których celem byłoby zapewnienie społeczeństwu jak najszerszego katalogu praw i wolności, inni z kolei za podnoszeniem poziomu bezpieczeństwa wszystkimi możliwymi środkami, niezależnie od kosztów, jakie ponosiliby obywatele. Poszukiwanie konsensusu pomiędzy prawami i wolnościami a bezpieczeństwem nie zakończyło się jednoznacznym rozstrzygnięciem, a można mieć wątpliwości, czy jest to w ogóle możliwe¹⁰.

Wzrost świadomości społecznej w zakresie przynależnych uprawnień pociągnął za sobą żądania rozszerzenia wolności w wielu obszarach funkcjonowania. Z biegiem czasu ludzie zaczęli dostrzegać, że „nadmiar” wolności wiąże się z ryzykiem, wywołuje lęk, strach, przyczynia się do przekraczania granic praw i swobód innych osób. Obecnie obserwuje się wyraźny odwrót od dążenia do rozszerzania praw i wolności na rzecz zwiększania poziomu bezpieczeństwa. Antycypacja ryzyka i zagrożeń coraz częściej skłania ludzi do poszukiwania różnych metod ochrony, w tym również wsparcia ze strony instytucji państwowych¹¹.

⁵ Ibidem, s. 10, 163.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm.

⁷ Ibidem.

⁸ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa...*, s. 342.

⁹ *Between freedom and security*, red. B. Piłtuła, M. Wyganowska, P. Mocek, Getynga 2023.

¹⁰ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa...*, s. 342.

¹¹ Ibidem.

Obszar wiedzy „bezpieczeństwo informacyjne” jest to obszar badawczy, który może być rozpatrywany w aspekcie dziedziny nauk społecznych (w tym dyscypliny: „nauki o bezpieczeństwie”, „nauki o zarządzaniu i jakości”), jak i nauk inżynierijsko-technicznych (w tym dyscypliny: „inżynieria bezpieczeństwa”, „informatyka techniczna i telekomunikacja”). Bezpieczeństwo informacyjne jest ważnym obszarem problemowym bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w aspekcie przedmiotowej struktury bezpieczeństwa narodowego, m.in. wraz z innymi obszarami bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwo polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne czy ekologiczne. Kwestie te analizowali m.in. E. Nowak i M. Nowak¹² oraz M. Krause¹³.

Podstawy teoretyczne i metodologiczne dotyczące bezpieczeństwa informacyjnego są przedmiotem licznych analiz naukowych. Należy tu zwrócić zwłaszcza uwagę na publikacje W. Fehlera¹⁴ czy S. Topolewskiego i współpracujących z nimi badaczy¹⁵. Bezpieczeństwo informacyjne obejmuje swym zasięgiem różne obszary zasobów i zagrożeń informacyjnych, m.in. w ujęciu strukturalnym obejmuje podział na bezpieczeństwo informacji, bezpieczeństwo teleinformatyczne (bezpieczeństwo informatyczne „systemów” i bezpieczeństwo sieci teleinformatycznych) oraz bezpieczeństwo cyberprzestrzeni¹⁶. Patologicznie rozumiana swoboda wypowiedzi szczególnie silnie akcentuje swoją obecność w cyberprzestrzeni, gdzie tworzone i transmitowane przekazy trudno kontrolować. Dochodzi do przekraczania obowiązujących norm, podważania godności i dobrego imienia innych, a nawet działań, które prowokują sytuacje zagrażające ich zdrowiu i życiu. Świat wirtualny stał się równie istotny jak świat realny, a także w równym stopniu niebezpieczny¹⁷.

¹² E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 23-24.

¹³ M. Krause, *Podstawy inżynierii bezpieczeństwa*, Gliwice 2020, s. 19.

¹⁴ W. Fehler, *Podstawy bezpieczeństwa informacyjnego*, Siedlce 2021; *Cyberprzestrzeń jako pole zmagania o bezpieczeństwo informacyjne*, idem, Siedlce 2022; *Leksykon bezpieczeństwa informacyjnego*, red. idem, Siedlce 2023.

¹⁵ *Bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku*, red. M. Kubiak, S. Topolewski, Siedlce-Warszawa 2016; *Aspekty bezpieczeństwa informacyjnego w obszarze cyberprzestrzeni. Wymiar teoretyczny i praktyczny*, red. S. Topolewski, K. Karwacka, J. Sekuła, T. Sobczyński, Gdynia 2018; S. Topolewski, *Ewolucja systemu ochrony tajemnic państwowych w Rzeczypospolitej Polskiej od 1918 roku. Aspekt prawnokarny oraz doboru personalnego*, Siedlce 2022; *Zagrożenia bezpieczeństwa informacyjnego. Przejawy i przeciwdziałanie*, red. S. Topolewski, Siedlce 2023.

¹⁶ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa...*, s. 40-41.

¹⁷ Ibidem, s. 343.

Przedmiotem rozważań w monografii były szkodliwe treści dostępne w sieci (patotreści w cyberprzestrzeni), które obejmują szeroki zakres materiałów, w tym m.in.: zawierających agresję i przemoc, motyw śmierci i umierania; nawołujących do zachowań autodestrukcyjnych; zachęcających do zachowań wrogich, nienawistnych i dyskryminujących innych ludzi; przedstawiających pornografię; promujących fałszywe wiadomości (fake newsy); transmitujące na żywo zachowania patologiczne (patostreamy)¹⁸. Patotreści są bardzo złożonym i dynamicznym zjawiskiem, które dotychczas od strony teoretycznej, a zwłaszcza empirycznej, zbadano w niewielkim zakresie. W ostatnich latach pojawiło się kilka interesujących opracowań na ten temat, w większości jednak o charakterze teoretycznym (J. Piechna, A. Bordolińska, P.Z. Angielczyk, D. Bek, M. Popiołek)¹⁹. Należy też zwrócić uwagę na przygotowany przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę we współpracy z Rzecznikiem Praw Obywatelskich raport, który stanowił pierwszą w Polsce próbę naukowego zdiagnozowania skali tego zjawiska²⁰.

Badania D. Krzewniak służyły przede wszystkim realizacji celów poznawczych: lepszemu zrozumieniu istoty patotreści, ich dynamiki, skali, przyczyn, skutków oraz możliwości przeciwdziałania temu zagrożeniu dla kształtowania wśród młodzieży odpowiednich zachowań ukierunkowanych na odpowiedzialne i bezpieczne korzystanie z zasobów sieciowych. Jednym z celów określonych na początku procesu badawczego była diagnoza kultury bezpieczeństwa informacyjnego uczniów-respondentów, której wysoki poziom potraktowano jako swoisty czynnik chroniący przed negatywnym oddziaływaniem patotreści oraz sprzyjający budowaniu pożądanego poziomu i poczucia bezpieczeństwa internautów. Założone cele zostały osiągnięte, a sformułowane hipotezy robocze zweryfikowane²¹.

Pierwsza hipoteza szczegółowa zakładała, że młodzież najczęściej miała kontakt z treściami dyskryminacyjnymi, promującymi wrogość, nienawiść, najczęstszymi źródłami informacji na temat tych

¹⁸ Ibidem, s. 96.

¹⁹ J. Piechna, *Szkodliwe treści w Internecie. Nie akceptuję, reaguję! Poradnik dla rodziców*, Warszawa 2019; P.Z. Angielczyk, *Homo crudelis w dobie Internetu*, „Parežia” 2019, nr 2 (12), s. 48-64; D. Bek, M. Popiołek, *Patostreaming – charakterystyka i prawne konteksty zjawiska*, „Zarządzanie Mediami” 2019, nr 4, t. 7, s. 247-262; A. Bordolińska, *Internet jako nowa przestrzeń dla przestępstw z nienawiści*, „Człowiek w Cyberprzestrzeni” 2020, nr 2, s. 26-41.

²⁰ S. Wójcik, Ł. Wojtasik, M. Kępka, K. Makaruk, E. Dziemidowicz, A. Nawarenko, J. Podlewska, *Patotreści w Internecie. Raport o problemie*, Warszawa 2019.

²¹ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa...*, s. 343-344.

przekazów były media oraz rówieśnicy, zaś badani uczniowie mieli negatywny stosunek do patotreści. Hipoteza ta jedynie częściowo została zweryfikowana pozytywnie. Ponad połowa ankietowanych uczniów deklarowała kontakt z patotreściami w sieci (wizualny bądź ze słyszenia lub obydwa rodzaje kontaktu). Najczęściej były to fake newsy, materiały dyskryminacyjne oraz patostreamy. Wśród powodów, dla których młodzież przeglądała patotreści, najczęściej wymieniano ciekawość, chęć dostarczenia sobie rozrywki oraz nudę, próbę zabicia czasu wolnego. Najczęściej badana młodzież pozyskiwała informacje na temat szkodliwych treści przypadkowo bądź dowiadywała się o nich z mediów²².

Zgodnie z drugą szczegółową hipotezą roboczą częstszy kontakt z patotreściami zamieszczanymi w Internecie miał wiązać się z gorszym funkcjonowaniem młodych ludzi w wymiarze emocjonalnym, poznawczym i behawioralnym. Została ona zweryfikowana jedynie częściowo. Wskazane w hipotezie zależności dotyczyły mniej więcej 30% badanej młodzieży. Zdecydowana większość uczniów stała na stanowisku, że w ostatnim czasie nie doświadczała negatywnych stanów emocjonalnych, pogorszenia w sferze kognitywnej oraz nie przejawiała niepożądanych zachowań²³.

W trzeciej szczegółowej hipotezie roboczej zawarto przypuszczenie, zgodnie z którym poziom i charakter kultury bezpieczeństwa informacyjnego młodzieży pozostawał w związku z podejmowaną przez nią aktywnością w sieci, w tym zwłaszcza poszukiwaniem kontaktu z patotreściami. Osoby o niskim poziomie kultury bezpieczeństwa informacyjnego i niewłaściwej jej strukturze częściej miały kontakt z patotreściami. Hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie. Najmłodszy uczestnicy badań zaprezentowali postawy i zachowania lokujące się w różnych miejscach na kontinuum od niskiego do wysokiego poziomu kultury bezpieczeństwa informacyjnego²⁴.

W treści czwartej hipotezy roboczej założono, że podejmowane przez osoby dorosłe działania profilaktyczne dotyczące patotreści były niewystarczające, miały charakter incydentalny. Założenia okazały się słuszne. Badania dowiodły bowiem, iż podejmowane działania na rzecz bezpieczeństwa młodzieży w sieci były niewystarczające – ponad połowa badanych uczniów podała, że nikt z dorosłych nie rozmawiał

²² Ibidem, s. 344.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, s. 345.

z nimi na ten temat. Co więcej, zdecydowana większość pełnoletnich osób (rodziców i nauczycieli-wychowawców) poziom swojej wiedzy odnośnie do bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni oceniła jako przeciętny, podobnie z resztą jak w przypadku oceny poziomu posiadanych umiejętności w tym zakresie²⁵.

Warto podkreślić staranne opracowanie narzędzi badawczych²⁶, podobne kwestionariusze ankiety dla rodziców i nauczycieli-wychowawców (odpowiednio 76 i 75 pytań problemowych), rozbudowany kwestionariusz dla uczniów (dwie części obejmujące podział na „patotreści” i „aktywność w Internecie”, odpowiednio 77 i 71 pytań problemowych). Dominują odpowiedzi według „typowej” (pięciostopniowej) skali Likerta (tak, raczej tak, raczej nie, nie, trudno powiedzieć), choć występują w literaturze różne wersje tej skali (np.: zdecydowanie tak, raczej tak, nie mam zdania, raczej nie, zdecydowanie nie). Zdecydowanie przeważają pytania z odpowiedziami jednokrotnego wyboru, nieliczne są także pytania półotwarte (z jedną odpowiedzią otwartą, np. jako odpowiedź typu inne jakie?).

Podsumowując można stwierdzić, że recenzowana monografia autorstwa Darii Krzewniak stanowi rzetelne źródło wiedzy w zakresie aktywności młodych ludzi w Internecie w aspekcie kontaktu młodzieży z patotreściami w cyberprzestrzeni. Przyjęta koncepcja i realizacja badań nie budzą zastrzeżeń merytorycznych, wręcz przeciwnie świadczą o pełnym profesjonalizmie i dużej pracowitości autora w zakresie badania wpływu patotreści na funkcjonowanie młodych ludzi w trzech obszarach analizy (emocje, myślenie, zachowania) w aspekcie trzech grup respondentów (uczniowie, rodzice, nauczyciele-wychowawcy). Warto podkreślić, że badania empiryczne przeprowadzono w okresie pandemii, a mimo tych trudności liczba respondentów przekroczyła 1000 osób (w tym 500 uczniów i 500 rodziców).

Autorka słusznie zwraca uwagę, jak ważne jest zrozumienie nie tylko samych patotreści, ale także kontekstu ich tworzenia i odbioru. Mimo to, niektóre analizy mogłyby być bardziej zniuansowane, uwzględniając różne aspekty kulturowe i społeczne. Autorka posługuje się konkretnymi przykładami patotreści oraz ich wpływu na młodzież. Można jednak odczuwać niedosyt, jeśli chodzi o różnorodność przykładów – w niektórych miejscach występuje powtarzalność, co może ograniczać wachlarz perspektyw. W książce zamieszczono

²⁵ Ibidem, s. 346.

²⁶ Ibidem, s. 369-395.

także liczne rekomendacje dotyczące działań, jakie powinny podjąć szkoły, rodzice i instytucje publiczne w celu ochrony młodzieży przed destrukcyjnym wpływem patologicznych treści. Chociaż są one wartościowe, brakuje przykładów skutecznych praktyk, co mogłoby wzbogacić dyskusję. Nie umniejsza to wartości publikacji, a bardziej skłania do tego, że należy zachęcić Autorkę do kontynuowania i/lub rozszerzenia badań. Szczególnie wartościowe byłoby to w zakresie kultury bezpieczeństwa informacyjnego, mając na uwadze m.in.: wszystkie czynności etapu koncepcji badań (w tym: określenie problemu badawczego, określenie tez i hipotez, określenie zmiennych i wskaźników, dobór metodyki badań – metod i technik badań oraz narzędzi badawczych, opracowanie procedury badawczej); identyfikację zagrożeń i oszacowanie ryzyka (z zastosowaniem wybranych metod jakościowych i ilościowych); środowisko publiczne i środowisko pracy (w obu środowiskach podstawową rolę pełnią informacje i komunikacja); osoby ze specjalnymi potrzebami (w tym: osoby z niepełnosprawnościami, dzieci i młodzież, osoby starsze); dyscypliny nauki o bezpieczeństwie i inżynieria bezpieczeństwa (w obu dyscyplinach obszarem badawczym jest bezpieczeństwo informacyjne). Niewątpliwie książkę można polecić przede wszystkim specjalistom z zakresu bezpieczeństwa narodowego, pedagogiki, psychologii i socjologii.

Bibliografia / References

- Angielczyk P.Z., *Homo crudelis w dobie Internetu*, „Parezja” 2019, nr 2 (12).
Aspekty bezpieczeństwa informacyjnego w obszarze cyberprzestrzeni. Wymiar teoretyczny i praktyczny, red. S. Topolewski, K. Karwacka, J. Sekuła, T. Sobczyński, Gdynia 2018.
- Bek D., Popiołek M., *Patostreaming – charakterystyka i prawne konteksty zjawiska*, „Zarządzanie Mediami” 2019, nr 4, t. 7.
- Between freedom and security*, red. B. Pitula, M. Wyganowska, P. Mocek, Getynga 2023.
- Bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku*, red. M. Kubiak, S. Topolewski, Siedlce–Warszawa 2016.
- Bezpieczeństwo oraz kultura bezpieczeństwa podmiotów fizycznych i prawnych. Tom 1*, red. D. Krzewniak, Siedlce 2022.
- Bordolińska A., *Internet jako nowa przestrzeń dla przestępstw z nienawiści*, „Człowiek w Cyberprzestrzeni” 2020, nr 2.
- Cyberprzestrzeń jako pole zmagania o bezpieczeństwo informacyjne*, red. W. Fehler, Siedlce 2022.
- Fehler W., *Podstawy bezpieczeństwa informacyjnego*, Siedlce 2021.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm.
- Krause M., *Podstawy inżynierii bezpieczeństwa*, Gliwice 2020.

- Krzewniak D., *Bezpieczeństwo osób z niepełnosprawnością*, Siedlce 2017.
- Krzewniak D., *Kultura bezpieczeństwa informacyjnego młodzieży w kontekście patotreści zamieszczanych w cyberprzestrzeni*, Siedlce 2023.
- Krzewniak D., *Patotreści zamieszczane w Internecie a kultura bezpieczeństwa użytkowników*, [w:] *Naukowa analiza wybranych problemów społecznych*, red. K. Kalbarczyk, K. Strzatek, Lublin 2020.
- Krzewniak D., *Selected elements of the internet users' information security culture*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, nr 2.
- Leksykon bezpieczeństwa informacyjnego*, red. W. Fehler, Siedlce 2023.
- Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.
- Piechna J., *Szkodliwe treści w Internecie. Nie akceptuję, reaguję! Poradnik dla rodziców*, Warszawa 2019.
- Topolewski S., *Ewolucja systemu ochrony tajemnic państwowych w Rzeczypospolitej Polskiej od 1918 roku. Aspekt prawnokarny oraz doboru personalnego*, Siedlce 2022.
- Wójcik S., Wojtasik Ł., Kępka M., Makaruk K., Dziemidowicz E., Nawarenko A., Podlewska J., *Patotreści w Internecie. Raport o problemie*, Warszawa 2019.
- Wybrane teoretyczne i praktyczne problemy w naukach o bezpieczeństwie*, red. A. Filipek, D. Krzewniak, Siedlce 2019.
- Zagrożenia bezpieczeństwa informacyjnego. Przejawy i przeciwdziałanie*, red. S. Topolewski, Siedlce 2023.